

Litteraturen på undantag?

Unga vuxnas fiktionsläsning i dagens Sverige

Anmeldelse af Gitte Balling

Torsten Pettersson, Skans Kersti Nilsson, Maria Wennerstöm Wohrne, Olle Nordberg: Litteraturen på undantag? Unga vuxnas fiktionsläsning i dagens Sverige. Göteborg; Stockholm: Makadam, 2015.

Børn og unges læsning af fiktion er et emne som ofte finder vej ind i debatten og er emne i faglige og forskningsmæssige undersøgelser. Emnet møder opmærksomhed både fra de pædagogiske og didaktiske institutioner og blandt forskellige aktører inden for bogmarkedet og fra det politiske felt, fordi læsning i bred forstand, men særligt læsning af skønlitteratur anses som en væsentlig aktivitet i børns og unges sprogdudvikling, identitetsskabelse, empati og omverdensforståelse (Kidd & Casta-

---

*Gitte Balling, lektor, ph.d.
Det Informationsvidenskabelige Akademi,
Københavns Universitet, gitte.balling@hum.ku.dk*

no, 2013; Mar, Oatley, Peterson, 2009). Interessen for unges læsning og bekymringen for den faldende læseaktivitet når børn når en vis alder, er ikke ny, men er blevet løbende undersøgt og debatteret (Weinreich & Steffensen, 2000, 2001; Reinholdt Hansen, 2014). Den faldende interesse for læsning som har kunnet spores i kulturvaneundersøgelse og andre studier har i Danmark medført særlige tiltag i skole- og biblioteksregi i form af fx læselystkampaner og uddeling af bogpakker til småbørnsfamilier. Med det stadig voksende udbud af andre medier end bøger og særligt med udbredelsen af digitale mobile medier, er opmærksomheden ikke blevet mindre. I Sverige har dette emne i de seneste år (2011-2013) været genstand for et forskningsprojekt med titlen "Fiktionsläsningen i internetsamhället: Litteraturens betydelse för unga vuxnas personlighetsutveckling och omvärldsorientering" finansieret af det svenske Vetenskapsrådet. Resultatet foreligger nu i form af denne bog som spørger til om litteraturlæsning udgør en undtagelse i unges liv.

Bogen indledes med et velskrevet kapitel som dels rammesætter projektet inden for den aktuelle læseforskning og dels præsenterer projektets baggrund, metode og valg af fiktionstekster og informanter. I det indledende kapitel peger Torsten Pettersson på at fiktionsläsningen er udsat for såvel en kvantitativ som en kvalitativ trussel. Den kvalitative trussel omhandler den konkurrence læsningen udsættes for fra andre medier og aktiviteter. Bogen og læsningen er kun en blandt mange attraktive tilbud, som de unge forholder sig til og bruger tid på. Den kvali-

tative trussel handler om den ændrede læseadfærd som flere forskere mener skyldes den øgede skærm-læsning (Lui, 2005; Hillesund, 2010; Hayles, 2007). Skærmlæsning skaber en ny læseadfærd, hvor vi i stigende grad skimmer og søger efter nøgleord, hvilket gør læsningen mere fragmenteret og overfladisk. Denne læseadfærd udgør potentielt en trussel for den fordybende og vedvarende læsning, og udgør for flere forskere det ultimative skrækscenarie; at fremtidens voksne, der vokser op med digitale medier og den grad af "hyper attention" (Hayles, 2007), som præger både den digitale kommunikation og de digitale fortællinger, er ude af stand til at fordybe sig i en længere tekst.

Læseforskningen udgør, understreger Pettersson, et både bredt og tværdisciplinært forskningsfelt, der spænder fra pædagogik og didaktik over biblioteks-forskning til litteratur- og tekstvidenskab, men også finder sted inden for kognitionspsykologi og hjerne-forskning. Af samme årsag eksisterer der mange forskellige teorier om læsning alt efter udgangspunkt og forskningsinteresse. Læsningen er en kompleks aktivitet som involverer en lang række aspekter ved den menneskelige adfærd, psyke og kultur. Læseforskning vil derfor altid være partiel, mener Pettersson, og vil altid kun kunne belyse visse sider af fænomenet. Måske netop derfor underlader projektets forskere at tage afsat i en fælles teoretiske forståelse, men snarere at "kombinera fokusering och öppenhet. Å ena sidan eftersträvades svar på forskningsfrågorna, å andra sidan var det viktigt att inte alltför tidigt och tydligt låta en enda färdig hypotes eller professionella läsares förutfattade meningar styra analysen". (s. 34ff). Af samme grund har forskerne benyttet *grounded theory* hvor begreber og forståelser formuleres på baggrund af materialet. Det er således i høj grad empirien der sættes i centrum i dette projekt, hvilket kan synes hensigtsmæssigt set i lyset af netop læseforskningens bredde og den trods alt begrænsende viden vi har om emnet, ikke mindst blandt de unge voksne.

Projektets fokus har været på de 16-25 årige og de over 500 informanter er blevet udvalgt ved erhvervs- og studieforberedende ungdomsuddannelser samt højskoler og universiteter. Projektet forsknings-spørgsmål afspejler den dobbelte interesse i hhv. receptionsfærdigheder og holdninger til fiktionslitteratur. Eksempelvis lyder et forskningsspørgsmål: Hvordan opfatter de fiktionens egenart? Og Hvilke

læsestrategier opviser de? I forhold til holdning til litteratur lyder et spørgsmål: I hvilken udstrækning anerkendes fiktionslitteratur som en del af eget liv? Og hvordan opleves fiktionslæsning i bogform i forhold til oplevelsen af fiktion læst på skærm og tilegnet gennem andre medier såsom film? Forskningsprojektet har benyttet både kvantitativ og kvalitative metoder (surveys og fokusgruppeinterviews) for at opnå en så både dyb og bred forståelse af unges læsning. Et andet metodisk greb har været at udvælge 6 litterære tekster, som har udgjort grundlaget for både de kvantitative og kvalitative undersøgelser. De seks udvalgte tekster består af 5 noveller og et uddrag af en længere tekst og teksterne (både svensk og oversat litteratur) er udgivet i perioden fra 1960-2009.

Bogen er opdelt i overensstemmelse med de projektets 3 tyngdepunkter: læsefærdigheder, læsestrategier, samt attituder til læsning og litteratur. Indledningsvist understreger Pettersson at bogens 9 kapitler tilsammen udgør en undersøgelse af projektets omfattede emne, men at de enkelte kapitler også kan læses individuelt og i selvvalgt rækkefølge. Af samme grund er hvert kapitel understøttet med selvstændige referencer.

Bogens første del: "Tolknings och fiktionens dimensioner" rummer to kapitler, begge skrevet af Pettersson. I kapitel 1 "Litterär tolkningskompetens på tre utvecklingsnivåer" undersøges unge fra hhv. erhvervsskoler, forberedende gymnasier og universitet. Alle præsenteres for samme novelle og besvarer samme spørgeskema. I alt deltager 86 unge. Det empiriske materiale inddeles i 4 kategorier bundet til forskellige aspekter ved tolkningsprocessen: fiktionsverdens sammenhæng, fortællekomponenternes relevans, symbolsk betydning og definitionen af et centralt tema. Ikke overraskende scorer de erfarne læsere højt i alle 4 kategorier og viser derved høj grad af litterær kompetence. Mere overraskende er det, at den kategori hvor de mindre erfarne læsere scorer lavest, er tolkningskompetence i forhold til symbolsk indhold. Petterssons peger på, at de tre øvrige kategorier også indgår i hverdagskommunikationen, hvorimod den symbolske tolkning sjældent er nødvendig her og at denne fordrer en tolkningskompetence som udvikles gennem erfaring med fiktionslitteratur.

I kapitel 2 "Att lära sig något av det som inte är sant" undersøger Pettersson hvilke konsekvenser der har

for vores læsning at vi ved en tekst er fiktion. Fokus i undersøgelsen er 17-18 årige erhvervsskolestuderende hvor læsning og læsefærdigheder generelt spiller en mindre rolle. Sammenlagt 72 elever fra 5 klasser deltog i undersøgelsen. Eleverne fik et uddrag af Karl Ove Knausgård's *Min kamp*, hvor halvdelen fik at vide at der var tale om en selvbiografi, mens den anden halvdel fik at vide at det var en roman. Efterfølgende skulle eleverne besvare et spørgeskema med ja/nej spørgsmål og med kommentarfelter til mere uddybende svar. Undersøgelsen viser at der kun er marginal forskel på de unges interesse i teksten alt efter om den er læst som dokumentar eller fiktion. Samtidig tilkendegiver de unge i kommentarfelter at de bliver mere grebet af fortællinger forankret i virkeligheden. Til spørgsmålet om hvorvidt man kan lære noget af fiktionen, er svaret positivt, særligt blandt de kvindelige informanter. Når de unge svarer på hvorfor de læser er svaret imidlertid: for underholdningens skyld, selvom viden om verden og sig selv også er en svarmulighed. Pettersson peger på den kløft der tilsyneladende er mellem læreplaner (og forskningens) understregning af læsningens potentiale for personlighedsudvikling og det faktum at motivationen for at læse hos de fleste respondenter er underholdning og afslapning. Lignende konklusioner ses i andre kapitler (fx kap. 5).

Bogens anden del: "Lässtrategier, självreflektion, kulturmöten" rummer 4 kapitler.

I kapitel 3 "Känslor, provokationer, lässtrategier" undersøger Skans Kersti Nilsson unges reaktioner på emotionelt ladede og etisk provokende fiktionstekster med potentialet personlighedsudvikling og omverdensforståelse. 19 unge fra højere uddannelser og fra erhvervsskoler modtog 2 noveller og fik instrukser om at nedskrive følelser, tanker, associationer og reaktioner på teksterne. Kommentarerne androg en halv til en hel side pr novelle, som blev indleveret via e-mail. De indleverede kommentarer er efterfølgende blevet inddelt i 5 læsestrategier gående fra emotionelle og fysiske reaktioner (følelsesmæssige reaktioner) over æstetiske reaktioner (reaktioner på sprog, struktur) til selvrefleksive reaktioner (associationer til eget liv). De 5 læsestrategier kobles yderligere til hvorvidt respondenterne forholder sig subjektivt (personligt) eller objekt (upersonligt) til læsningen. Konklusionen er at de unges læsning er domineret af en subjektivt og personligt læsning.

I kapitel 4 "Emotionellt och etiskt engagemang - flexibla och fasta lässtrategier" undersøger Pettersson med udgangspunkt i samme empiri som i forrige kapitel hvorvidt der er sammenhæng mellem en emotionel engageret læsning og etiske effekter. Dette fokus knyttes an til den del af læseforskningen der fremhæver fiktionens positive effekt på personlighedsudviklingen (bl.a. Hakemulder). I denne delundersøgelse er det således ikke materialet, der styrer analysen, men en hypotese som efterprøves. På baggrund af læsernes kommentarer konkluderer Pettersson, at der ikke kan spores en tydelig korrelation mellem emotionel og etisk engagement. I fald der er tale om en personlighedsudviklende læsning, er det altså ikke nødvendigvis alle områder af personligheden, der påvirkes. I hvilken grad og på hvilke områder læsningen påvirker læserens personlighed, beror på valg af tekster.

Maria Wennerström Wöhrne undersøger i bogens 5 kapitel "En ogift mammas självmord i 1920-talets Frankrike" i hvor høj grad læreplanernes understregning af litteraturen som kilde til selvindsigt og forståelse af andre mennesker, modsvarer virkeligheden. Undersøgelsen er baseret på 52 spørgeskemaer fra hhv. erhvervsskoler (f.eks. el- og byggeteknisk) og universiteter (litteraturvidenskab/Svensk). Studiet ønsker at undersøge graden af det som benævnes *Literacy Transfer* (Torell, 2002), hvor læserens personlige liv og erfaringsverden føres ind i teksttolkningen. Indledningsvist diskuteres informanternes svar på spørgsmålet - hvorfor læser du litteratur? Som i tidligere artikler kobles svarene til læreplanernes fokus på læsningens potentiale som personlighedsudviklende. Også her stemmer informanternes svar ikke overens med læreplanerne.

I det sidste kapitel i bogens anden del om læsestrategier undersøger Nilsson "Hur uppfattar svenska ungdomar en samtida israelisk berättelse om Förintelsen". Indledningsvist præsenterer Nilsson den del af læseforskningen, der peger på den digitale læsningens negative indflydelse på dybdelæsning og empatisk læsning. Undersøgelser viser at unge generelt læser mindre litteratur. Målet med Nilssons studie er at undersøge i hvilken udstrækning og på hvilken måde 16-25 årige opfatter en fortælling fra en anden tid og kultur. De 130 informanter kommer fra hhv. studie- og erhvervsforberedende uddannelser samt fra højskoler. Både kvantitative og kvalitative indsamlingsmetoder blev taget i brug i form af

skriftlige refleksioner samt survey. Novellen omhandler en israelsk dreng og hans konfrontation med nazisternes masseudryddelse af jøder. Konklusionen på undersøgelsen er at de unge kun i mindre grad reagerer emotionelt og etisk på novellen. Undersøgelsen viser også, at mere trænedede læsere, og læsere som værdsætter læsning, i højere grad er i stand til at reflektere og identificere sig med det læste. Mindre trænedede læsere med mindre eller ingen kendskab til litterære konventioner og æstetik, læser i højere grad teksten som tekst uden at identificere sig med karaktererne. Studiet viser endvidere, at der er en tydelig forskel mellem uddannelsesretning og køn i forhold til graden af identifikation. Denne konklusion underbygges i mange andre studier. Mange unge læser handlingsorienteret, uden den refleksion over eget liv, som ellers fremhæves i læseplaner og i den generelle fremhævelse af litteraturens potentialer.

Bogens tredje del: "Attityder till läsning" rummer 3 kapitler.

Her indleder Olle Nordberg i bogens 7 kapitel "Endast avkoppling från uppkoppling?" med at understrege, at store kvantitative undersøgelser som Pisa bør understøttes med undersøgelser af unges egne ytringer om hvorfor de læser. Nordberg sammenligner 18-åriges holdninger til og beskrivelser af læsning i 2000 og 2012. Empirien består dels af nationale test fra 2000, hvor alle landets gymnasieelever havde mulighed for at skrive om hvorfor vi læser. Dette materiale supplerer Nordberg med en gentagelse af opgaveformuleringen blandt nutidens 18-årige. Som teoretiske afsæt inddrager han dels Rosenblatt, Culler og Torell og Langer. Resultatet er interessant. Ingen af de 2012 unge nævner digitale medier som tidsrøvere i forhold til læsning. I stedet peger de på skolen som krævende, mens medier synes at udgøre en så naturlig del af deres liv, at det ikke opleves som noget der kan vælges fra. Ligeledes viser undersøgelsen, at fiktionslæsning er noget man gør i ferier og som knyttes sammen med afslapning. Nordberg konkluderer, at det ikke er omfanget og lysten til at læse, der har ændret sig, men at attituden til læsning har forandret sig i retning af afkobling fra et samfund og en livsstil præget af øget foranderlighed og hastighed.

Wennerström Wöhrne ser i kapitel 8 "Begär eller uppror?" på 16-19-årige elever fra studie- og erhvervsforberedende uddannelse på hhv. svenske og

franske gymnasier i Sverige. I studiet ønsker hun at undersøge holdninger til skønlitteratur og læsning i forhold til uddannelsesretning. Wennerström Wöhrne hæfter sig ved de relativt negative svar hun modtager fra særligt elever fra erhvervsforberedende uddannelsesretninger. En del svar er ufuldstændige eller useriøse, men kan ikke desto mindre sige noget om informanternes holdning til læsning. Forfatteren tolker svarene ikke som en afvisning af den enkelte novelle, men af læsning af skønlitteratur i det hele taget. Fiktionslæsning synes at blive forbundet med et følelsesmæssigt engagement, som afvises af mange af de mandlige informanter på erhvervsskolerne. Afsluttende reflekterer Wennerström Wöhrne over metoder ved læseundersøgelser som denne og peger på at såvel måden man spørger på og konteksten hvor undersøgelsen er gennemført, kan have en indflydelse på de negative svar. Ligeledes kan valget af litteratur være afgørende for de svar man får.

I bogens sidste kapitel "Internetgenerationens syn på fiktionsläsning" undersøger Nilsson 16-25 årige elever fra erhvervs- og studieforberedende uddannelser samt højskoleelever i forhold til deres holdninger til læsning generelt samt deres forhold til digital læsning. Endelig spørges her også til læsningens betydning for selvindsigt og personlighedsudvikling. Indledningsvist peges på flere af de samme tendenser i læseforskningen, som også præsenteres i bogens indledning. Undersøgelsen er foretaget som fokusgruppeinterview med sammenlagt 45 deltagere uden afsæt i en særlig fælles tekst. Forfatteren opstiller først en række hypoteser, herunder at de unge foretrækker digital læsning og at fiktionslitteratur ikke har stor betydning for de unges personlighedsudvikling. På baggrund af det indsamlede materiale konkluderes det dog, at hypoteserne ikke kan bekræftes. Unge foretrækker papirbøger, de sætter pris på litteratur og de anser at læsning har betydning for deres selvindsigt og personlighedsudvikling.

Afslutning

Der er tale et spændende bidrag til læseforskningen, og bogen rummer mange interessante delundersøgelser og resultater. At bogen er struktureret som en samling af bidrag, der også kan læses individuelt, er både bogens styrke og svaghed. Styrken er naturligvis at man som læser kan slå ned på det som har ens særlige interesse. Ulempen er dels en del overlap særligt i introduktioner til forskningstraditioner, teori

og begreber, dels at man som læser savner et overblik og en argumentation igennem bogen. Bogens afsluttende kapitel, som er forskernes opsamling og kommentar, løser ikke denne opgave i tilstrækkelig grad. Som læser savner man at få diskuteret delundersøgelsesresultater op mod hinanden og mod de forskellige teoretiske perspektiver.

Forfatterne identificerer deres tilgang som grounded theory, men samtidigt tager mange afsæt i de samme teoretiske perspektiver og afprøver hypoteser hentet fra teorien (f.eks. Torells begreb om Literacy Transfer). Der synes at være en diskrepans mellem den indledningsvise vægtlægning af at lade "slutsatserne væxe fram ur en uppreped genomgång av material-et"(s. 35) og de teoretiske perspektiver der præsenteres som baggrund for mange af delundersøgelserne.

De mange delundersøgelser benytter i høj grad surveys eller andre skrevne metoder til indsamling af materiale. En sådan metodisk tilgang er hensigtsmæssig, særligt hvis man arbejder med et relativt stort antal informanter som tilfældet er her. Dog savner jeg en større kritisk refleksion over egne metoder og deres begrænsninger. Fx foregår den meste læsning i undersøgelserne i form af noveller udvalgt af forskerne, mens den form for læsning, vi oftest forbinder med læsning af skønlitteratur er præget af lyst og valg. Mange resultater ville ligeledes kunne nuanceres ved hjælp af kvalitative interview, hvor man har mulighed for at spørge ind til de svar som informanterne giver. Den del hvor fokusgruppeinterviews anvendes (kap. 9) og der *ikke* tages afsæt i en af forskerne valgt tekst, er resultatet da også mærkbart anderledes end i andre delundersøgelser. I flere af delundersøgelserne sammenholdes informanternes svar med de målsætninger, som fremhæves i læreplaner. Her kunne en refleksion over rationalet bag læreplaner versus læseres motivation med læsning være frugtbar. Vi læser ikke i første omgang for at lære noget, men for at blive underholdt og slappe af med en god historie. Den type metoderefleksion optræder blandt andet i kapitel 8, men kunne med fordel have været en del af de øvrige kapitler.

Udgør litteraturen så en undtagelse i unges liv, som titlen spørger? Ja, i nogle unges liv er litteraturen ikke noget der fylder meget. Den pointe er imidlertid ikke ny, men kan spores i kulturvaneundersøgelser årtier tilbage. Hvad forskningsprojektet blotlægger, som kan vække til eftertanke, ikke mindst i forhold

til måden vi undersøger unges læsning og i forhold til litteraturundervisning, er at unges holdning til litteraturen har ændret sig og at unge af i dag ser ud til at læse litteratur med et andet formål end tidligere.

Referencer

Hayles, N.K. (2007). Hyper and deep attention. The Generational Divide in Cognitive Modes. *Profession* 2007, 187-199.

Hillesund, T. (2010). Digital Reading Spaces. How experts readers handle books, the web and electronic paper. *First Monday*, vol. 15, no. 4.

Kidd, D.C. & Castano, E. (2013). Reading Literary Fiction Improves Theory of Mind. *Science* 18 October 2013: Vol. 342 no. 6156, 377-380. DOI: 10.1126/science.1239918.

Liu, Z. (2005). Reading behavior in the digital environment: Changes in reading behavior over the past ten years, *Journal of Documentation*, Vol. 61 Iss: 6, 700-712.

Mar, R., Oatley, K. & Peterson, J.B. (2009). Exploring the link between reading fiction and empathy: Ruling out individual differences and examining outcomes. *Communications* 34 (2009), 407-428.

Reinholdt Hansen, S. (2014). *Når børn vælger litteratur. Læsevaneundersøgelse perspektiveret med kognitive analyser*. Ph.d. afhandling, Aarhus Universitet.

Steffensen, A. & Weinreich, T. (2001). *Den dyrebare tid - de 14-15-åriges læsevaneer*. Samfundslitteratur.

Steffensen, A. & Weinreich, T. (2000). *Børn læser bøger - læsevaneer, læsefærdighed, højtlesning*, Roskilde Universitetsforlag 2000.

Torell, Ö. (2002). *Hur gör man en litteraturläsare? Om skolans litteraturundervisning i Sverige, Ryssland och Finland*. Härnösand: Institutionen för humaniora, Mitthögskolan, rapport nr 12.